

1. Darius Petkūnas

Įspraustinio žodžio Dievas ištakos lietuviškoje Švč. Trejybės formulėje

Lietuviškoji Trejybės formulė (“Vardan Dievo Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios”) turi įspraustinį žodį Dievas. Tuo ji skiriasi nuo Trejybės formulės lotynų ir graikų kalbomis. Įterpinio taip pat nėra kaimyninių slavų tautų - lenkų ir rusų - Trejybės formulėje. Tuo tarpu ji turi latvių tauta, jis taip pat aptinkamas prūsų kalba publikuotuose raštuose. Kadangi šias baltų tautas krikštijo Vokiečių ordinas, manoma, kad ir lietuviai įspraudą Dievas Trejybės formulėje paveldėjo iš vokiečių. Antanas Mažiulis ir kiti šia tema rašę mokslininkai tyrė XVI a. lietuviškus, latviškus ir prūsiškus tekstus, tačiau vokiškiems tekstams skyrė palyginti nedidelį dėmesį. Be to dauguma jų nagrinėtų vokiškų tekstų buvo katechetinio pobūdžio. Šio straipsnio autorius apžvelgė XVI – XVII a. Baltijos regiono vokiškus liturginius tekstus, kuriuose yra gausu Trejybės formulės vartojimo atvejų. Agendų tekstų analizė rodo, kad įterpinys Dievas aptinkamas beveik kiekvienoje XVI – XVII a. vokiečių liuteronų liturginėje knygoje. Nenuoseklus įterpinio panaudojimais, kai toje pačioje knygoje vienos liturginės formos jį turi, o kitos ne, rodo, kad vokiškų agendų sudarytojai nedarė didelio skirtumo ar Trejybės formulė buvo su įterpiniu ar be jo. Platus jo vartojimas Baltijos regiono vokiečių agendose, ir įterpinio nebuvimas slaviškuose tekstuose, sutvirtina anksčiau iškeltą prielaidą, kad ir LDK lietuviai, nors Krikštą priėmė iš lenkų, šį įterpinį perėmė iš vokiečių.

2. Guido Micheli

Prūsijos lietuvių giesmynų sąsajos su vietinių vokiečių vartojamomis publikacijomis iki 1750 metų

1525 m. Prūsijoje įsigalėjus Lutherio reformacijai, atsirado naujos galimybės vystyti tautines kalbas, kurioms buvo lemta pakeisti daug kam nesuprantamą lotynų kalbą.

Prūsijos lietuvių bendruomenė 1566-1570 m. išleido pirmąjį išsamų giesmyną – Mažvydo *Giesmes Chriksczoniskas*. Po jo ėmė rodytis kitos analogiškos publikacijos, sudarytos panaudojant ankstesnių rinkinių giesmes ir jas papildant naujais kūriniais. XVIII a. viduryje išėjo Adomo Frydricho Šimelpenigio [Adam Friedrich Schimmelpfennig] parengtas dviejų dalių giesmynas, kuris be esminių pakeitimų pakartotinai buvo leidžiamas iki Antrojo pasaulinio karo išvakarių.

Pranešime siekiama įrodyti, kad Prūsijoje gyvenantys lietuviai ruošdavo savo giesmynus pirmiausia atsižvelgdami į vietinių vokiečių vartojamas giedamąsias knygas. Šiam tikslui nustatomos iki 1750 m. išėjusių lietuviškų giesmynų sąsajos su Prūsijoje paplitusiomis

publikacijomis vokiečių kalba. 1588 m. Karaliaučiuje pasirodžius *Geistliche Lieder und Psalmen/ durch D. Mart. Luther/ Und viel fromer Christen mit vleis zusammen geordnet und corrigiert*, kurios laikytinos pirmuoju išsamiu Prūsijos giesmynu, vokiečių bendruomenei leidžiamos publikacijos pradėjo ryškiai įtakoti lietuviškų giesmynų sudarytojus bei jų talkininkus.

Remiantis pateikiamais duomenimis, prieinama išvada, kad Prūsija turėjo skirtingų tautinių grupių bendrai naudojamą giesmių lobyną, kurį būdavo galima laisvai pakoreguoti ar papildyti naujais kūriniais: svarbiausia tai, kad šis lobynas vokiečiams skambėdavo vokiečių, o lietuviams – lietuvių kalbomis.

3. Helmutas Arnašius

Martino Lutherio požiūris į katalikus

Pradžioje Lutherio 95 tezės buvo vienas iš daugelio katalikų dvasiškių ir hierarchų bandymų sustabdyti nors aršiausius bažnyčios nukrypimus nuo tradicinio tikėjimo, ypač kaupiant vis daugiau turto ir parduodant indulgencijas. Kai Roma į tai, jo manymu, nereagavo, ir pagaliau reagavo bulės paskelbimu, Lutheris perėjo į puolimą. Pirmiausiai teologinės argumentacijos priemonėmis, trimis svarbiais raštais apie Babiloniškąją tremtį, apie krikščionio laisvę ir kreipimusi į Vokietijos aristokratiją nepaklusti ekonominiam Romos išnaudojimui. Pasaulietinei valdžiai tai buvo priimtina, tuo labiau, kad bažnyčios turtai pateko į aristokratų ir patricijų rankas. Galėdamas pasikliauti kunigaikščių apsauga, Lutherio išpuoliai darėsi vis drąsesni, ir galop tiesiog niekinantys ir žeidžiantys popiežių, vadinant jų Antikristum ir dar aršiau. Remdamasis tokiais raštais, kaip "Apie santuokinį gyvenimą" ir "Prieš Romos popiežystę Velnio įsteigtą" bei "Šmalkaldiškaisiais artikulais" demonstruojamas Reformacijos nesutaikoma agresyvumas, vedęs į Trisdešimties metų karą. Minimi keletas teologinių Lutherio trūkumų, liečiančių "vien per malonę" dogmą.

4. Flaviano Bertaina

Reformacijos teologija ir filosofija

Liuteronybės doktrina suprantama, be Liuterio raštų, Pilypo Melanchtono Augsburgo išpažinime, Confessio augustana (1530), Šmalkaldo straipsniuose (1537) ir Santaikos formulėje, Formula Concordiae (1577).

Liuteronybė laiko Bibliją vienintele tikėjimo ir dorovės taisykle, pripažįsta pateisinimą pasigailėjimu tikėjimo dėka nepriklausomai nuo gerųjų veiklų. Ji neigia bažnytinio švietimo už

tikinčiųjų universalią dvasininkiją ir Šventosios Dvasios tiesioginę pagalbą tikintiesiems, kurie skaito Bibliją. Liuteronybė tiki laisvu tyrimu.

Laisvas tyrimas yra Biblijos interpretavimo kriterijus be jokių autoritetų ir protestantų egzegezės metodas, kuriems iš tiesų Dievo žodžio tiesus supratimas užtikrinta nuo Šventosios Dvasios pagalbos.

Liuteronų bažnyčia yra sudaryta tikinčiųjų bendruomene, kurioje kunigai turi pareigą Dievo žodį skelbti ir suteikti sakramentus, krikštą bei vakarienę. Kultas yra įsikūręs už Dievo žodžio skelbimą ir šventąją vakarienę. Liuteronybė laiko tikėjimą apie Kristaus tikrą buvimą duonoje ir vyne, ir tiki konsubstanciacija.

Konsubstanciacija yra priešinga doktrina negu transsubstanciacijos Katalikybės doktrina: sakramentalinėje komunijoje, kartu su Kristaus kūno ir kraujo tikru buvimu, pasilieka duonos ir vyno substancija.

Laisva valia yra žmogaus sprendimo laisvė arba laisvės trūkumas priešais pasigailėjimą ir dievišką predestinaciją.

Kalvinizme yra dvigubos predestinacijos pagrindinė doktrina, pagal kurią Dievas nuo amžių iš anksto nulemia, kurie žmonės bus išganyti, o kurie pasmerkti, vadinasi Dievas pripažįsta tik išrinktuosius pasigailėjimu. Vieninteliai pripažintieji sakramentai yra krikštas ir Eucharistijos vakarienė, kurioje yra paneigtas Kristaus tikras buvimas. Kalvinizmas atmeta šventųjų kultą, maldą už mirusiuosius bei bažnyčios vyskupo hierarchijos struktūrą. Be to Kalvinizmas nepripažįsta Dievo ikonų kulto. Kalvinistų bažnyčiose pagrindinis aspektas yra šventų ikonų ir jų kulto trūkumas.

Protestantų tematikos įsismelkė į Katalikybę ir darė įtaką Kontrreformacijai, kuri gimė antiteze Reformacija, bet tuo metu priėmė Reformacijos teologijos disputą ir religijos tikslumą.

Liuteronų ir Kalvinistų teologijos evoliucija Katalikybėje gimė XVII amžiuje Jansenizmą.

Jansenizmas buvo religinė srovė bei religinis ir filosofijos judėjimas, kuris pasklido Katalikų šalyse XVII amžiuje. Jansenizmas gimė nuo Janseno Augustinus ir plėtojo pasigailėjimo ir laisvos valios polemiką. Tik Dievo pasigailėjimas gali žmogui padėti pasiekti išgelbėjimą/išganyimą, kuris yra suteikiamas tik keliems žmonėms, pagal nepažinų Dievo planą.

5. Rimantas Balsys

Liuteronybė ir ikikrikščioniškoji prūsų religija: G. Ostermejerio atvejis

XVIII a., pasikeitus visuomeninėms politinėms ir kultūrinėms sąlygoms, rašytinių baltų religijos ir mitologijos šaltinių smarkiai sumažėjo. Galutinai baltų kraštuose įsitvirtinus

krikščionybei (Lietuvoje ir Latgaloje — katalikybei, likusioje Latvijos dalyje ir Prūsijoje — protestantizmui), nustota šia religija bei mitologija domėtis kaip dar gyvu reiškiniu, konkuruojančiu su krikščionybe. Vienas iš nedaugelio XVIII a. skyręs dėmesio ikikrikščioniškosios prūsų religijos analizei – G. Ostermejeris. Šiame parnešime jo darbai „Kritiškos pastabos apie senprūsų religijos istoriją“ („Kriti-scher Beitrag zur altpreussischen Religionsgeschichte“; 1775 m.), „Mintys apie Prūsų krašto senuosius gyventojus“ (“Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen” analizuojami lyginant juos su pirmtakų K. Hartknocho ir M. Pretorijaus analogiškos paskirties darbais.

6. Bronius Maskuliūnas

Dėl Jokūbo Morkūno Postilės (1600) kalbos ypatybių

Dėl Morkūno *Postilės* lietuvių kalbos įsigalėjusi nuomonė, kad tokie Lietuvos reformatų raštai yra žemo filologinio lygio, skurdi jų leksika, nelietuviška minčių raiška, daug polonizmų, hibridų ir pan. Apskritai tokia kalba padėjusi pagrindus religiniam žargonui, vėliau plačiai įsigalėjusiam XVIII amžiuje. Dėl tokio požiūrio postilės kalba tyrinėta gana menkai. Dažniausiai pasitelkiamas vienas kitas jos pavyzdys iliustruoti bendresnio pobūdžio kalbos istorijos darbus, išsamesnių apibendrinančių tyrimų kol kas nesama.

Apie Morkūno *Postilės* kalbą pirmiausiai prisimintina, kad ši knyga priskiriama vadinamajam viduriniam (Kėdainių) senųjų lietuvių raštų kalbos variantui, tad nemažai postilės kalbos ypatybių yra tokios pat kaip ir kitų šio raštų varianto šaltinių.

Daugelis Morkūno postilės rašybos dalykų yra tokie patys, kokie apskritai buvo vartojami Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Postilės fonetika iš esmės būdinga viduriniam raštų kalbos variantui.

Kalbant apie *Postilės* morfologiją, pabrėžtinai linksnių fleksijos archajiškumas. Archajiškumu išsiskiria enklitiniai įvardžiai bei vietininkiniai būdvardžiai, gana gerai išlaikytos reliktinės atematinės esamojo laiko formos, gausiai vartojami postpoziciniai vietininkai, įdomios archajiškos tariamosios nuosakos formos.

Reziumuojant pasakytina, kad Morkūno *Postilė* – tyrinėtojų dėmesio vertas senosios lietuvių raštijos paminklas.

Rūta Končiutė - Mačiulienė

Reformacija Mažeikių rajone

Pranešime pristatoma Reformacijos istorijos Mažeikių rajone apžvalga: duomenys apie konfesijas, jų maldos namus ir kapines, materialųjį paveldą bei žinios apie žymesnius šių konfesijų atstovus. Pranešimas paremtas tiek publikuota, tiek rankraštine muziejuose ir archyvuose sukaupta bei ekspedicijose surinkta medžiaga, gyventojų apklausa.

Reformatų veiklos pėdsakų aptinkama Pikeliuose, Sedoje, Vieksniuose bei Griežėje. Jų istorija susijusi su vietiniais dvarais ir jų savininkų veikla. Evangelikai liuteronai Mažeikių rajone atsirado dėl paribio su Kuršu, kur liuteronų tikėjimas buvo įvestas jau Reformacijos laikais. Jų bažnyčia Mažeikiuose pastatyta 1908-1910 m. Iki I pasaulinio karo Lietuvos liuteroniškosios parapijos buvo Kuršo konsistorijos žinioje. Nepriklausomos Lietuvos laikais bažnytiniu atžvilgiu buvo atsiskirta nuo Latvijos. 1944 m. bažnyčia buvo stipriai apgriauta. 1949 m. buvusioje Mažeikių liuteronų bažnyčioje įrengta gaisrinė. Nebelikus kunigų parapijos gyvenimas nutrūko. Mažeikių evangelikų liuteronų parapija iš naujo buvo įregistruota 1994 m.

Rajone žinoma 11 įvairios būklės protestantiškų kapinių, kurių antkapiniai paminklai ir užrašai suregistruoti ir įvertinti. Reformacijos jubiliejaus proga įvyko konferencija, skirta protestantiškajam Mažeikių rajono paveldui, surengta mokslinė ekspedicija, diskutuota apie kapinių tvarkymą, sudarytas turistinis maršrutas, organizuojamos ekskursijos, išleista brošiūra. Reformacijos istorijos ir paveldo ištyrimas, jos pristatymas Mažeikių bendruomenei užpildė informacinę spragą ir suartino skirtingų konfesijų bendruomenes, paskatino ieškoti galimybių prižiūrėti kapines ir kitus paveldo objektus.

7. Dalia Kiseliūnaitė

Mažeikių rajono evangelikų liuteronų antkapinių įrašų lingvistinė charakteristika

Pristatoma Mažeikių rajono evangelikų liuteronų kapinėse išlikusių antkapinių įrašų lingvistinė analizė. Čia užfiksuoti įrašai trimis kalbomis: lietuvių, latvių ir vokiečių. Įrašų tekstuose yra informacija apie mirusįjį (asmenvardžiai, nuorodos apie ryšį su šeima, rečiau pareigos visuomenėje, gimimo ir mirties datos) ir epitafijos (tekstas mirusiojo garbei, religinio pobūdžio įrašai). Pranešime atskleidžiamos būdingiausios įrašų lingvistinės ypatybės: asmenvardžių kilmė ir kalbų sąveika juose, konfesinės įrašų tekstų ypatybės, retorikos ypatumai, politinių- socialinių aplinkybių nulemti chronologiniai pokyčiai įrašų turinyje ir retorikoje.

8. Jonas Mardosa

Tauragės krašto evangelikų liuteronų krikščynos XX a. antroje pusėje

Remiantis etnografinių ekspedicijų metu rinkta medžiaga teologų bei etnologų darbais tiriama XX a. pirmos pusės Tauragės krašto evangelikų liuteronų krikščynos. Teigiama, kad lietuvių evangelikų liuteronų krikščynų esmę sudaro liturginis bei bendražmogiškasis pagrindas, kurio dėka užtinkami bendrumai su katalikų krikščynų papročiais ir liaudiško pamaldumo perspektyvoje liuteronų bei katalikų krikščynų papročiai turi daugelį sąlyčio taškų. Tačiau XX a. pirmoje pusės Tauragės krašto evangelikų liuteronų krikšto apeigos turi specifinių bruožų. Tai dviejų dienų krikščynų vaišių trukmė, krikšto rūbelių puošimas mirtomis, krikšto sakramento suteikimo apeigose be krikštatevių dalyvavusi kūdikio nešėja bei saviti pakrikštyto kūdikio sutiktuvių papročiai. XX a. antros pusėje sovietmetis, ateistinė ideologija ir žmonių gyvenimo pokyčiai įtakojo dalies specifinių krikščynų bruožų nykimą, kiti išliko kaip etnokultūrinės atminties faktas, išaugo pramogos apeigose reikšmė. Pailgėjo krikštijamų kūdikių amžius, išnyko ritualinė nešėjos pareigybė, tradicija puošti krikšto apklotą mirtų šakelėmis, o krikšto apeigose kūdikio tėvai kaip ir svečiai tampa apeigų bažnyčioje dalyviais. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę išliko tradicinė krikščynų struktūra, bet nykstant maginėms praktikoms, sumažėjo liaudiško pamaldumo aspektas krikščynose

9. Gražina Kadžytė

Mažoji Lietuva pagal Ėvę Simonaitytę: tarp krikščionybės ir pagonybės

„Įpilietinę“ Mažosios Lietuvos/Klaipėdos krašto oficialųjį statusą, turėtume pagarbiau pripažinti jo autentiškumą bei svarbą mūsų bendrajam tautiniam kontekstui. Reformacijos 500-ųjų metinių fone stebėtinas Simonaičių Ėvės [Ievos Simonaitytės] aktualumas: „iki panagių“ savo regiono atstovė įspūdingai įsiveržė į XX a. Lietuvos literatūrą: debiutine knyga, romanu „Aukštųjų Šimonių likimas“ pelnė 1936 m. Lietuvos valstybinę literatūros premiją. Dažnai grožinės literatūros kūrėjai savo idėjas talpina asmeninės, gyvenimiškosios patirties kontekstuose, tuo būdu neangažuotai liudydami tam tikro regiono tam tikro meto situacijas. To randame visoje I. Simonaitytės kūryboje, ypač autobiografinėje trilogijoje „O buvo taip“. Rašytojai gyvenime teko susidurti su įvairių religinių bei etnokultūrinių sanklodų apraiškomis. Jos kūryboje reflektuojama tiek oficialioji evangelikų liuteronų religinė tradicija, tiek įvairūs gyvenimiškosios patirties papildiniai: surinkimininkų veikimas, patėvio žemaičio suformuotas katalikybės vaizdinys, senosios kartos lietuvių, ypač Bertaitienės paveikslai, liudijantys XIX-XX a. sandūroje dar stiprokai gyvavus ikikrikščioniškųjų tikėjimų paveldą. Visa tai leidžia giliau

suvokti asmenybės dvasinės formacijos kelius ir klystkelių, teikia vertingos faktologinės lyginamosios medžiagos visuotinei etnokultūrinei savimonei.

10. Austė Nakienė, Lina Petrošienė

Klaipėdiškių muzikinės tradicijos gaivinimas XXI amžiuje: sąsajos su Reformacija

Reformacijos ideologijos ir liaudies kultūros plačiąja prasme, bažnytinės evangeliškos giesmės ir liaudies dainos santykis ir santykiai Rytų Prūsijoje laikytini prieštariniais. Reformacija, kaip yra pastebėjusi Ingė Lukšaitė, pirmiausia buvo būtent liaudies tikėjimo bei gyvenamosios pavidalų keitimas. Liaudies dainą ilgai turėjo pakeisti evangeliška giesmė, nes liuteronų tikėjimo mokymas pirmiausia vyko per giesmių giedojimą. Tačiau giesmės, kaip ir bažnytinė liturgija, gimtosios kalbos pagalba turėjo artėti prie parapijiečių proto ir širdies, tai yra prie liaudies dainų poetikos.

Tagi, bent dvi idėjos – bažnytinių apeigų vedimas ir raštijos kūrimas vietinėmis kalbomis – nors akivaizdžiai neskatinė liaudies dainos plėtotės, tačiau daina naudojosi. Vėliau, pradėdant Apšvietos laikotarpiu, vietos kunigai tapo pirmaisiais folkloristais – liaudies dainų ir kitų dvasinės kultūros formų užrašinėtojai, dainynų sudarytojai ir leidėjai. Šiuo požiūriu XIX a. laikytinas Prūsijos lietuvių dainų „aukso amžiumi“. XX a., viena vertus, padėtis pablogėjo ir dėl liaudies kultūros nykimo, ir dėl demografinės lietuvininkų padėties. Kita vertus, pradėtas profesionalus folkloro rinkimas, leidyba, atsirado naujos techninės galimybės, leidžiančios įrašyti garsą ir vaizdą. Deja, valstybių ideologijų kova stabdė šio regiono dainų viešinimą. Tik XXI a. pasirodė pirmieji Klaipėdos krašto dainininkų garso įrašų takeliai. Naujausias – Klaipėdos krašto dainų ir muzikos 1935–2000 metų įrašų kompaktinė plokštelė ir knyga (2017). Pranešime bus kalbama apie šio rinkinio sudarymo aplinkybes, svarbesnius turinio ypatumus.

Lietuvių folkloro judėjimas, kurio pakilimas įvyko praėjusio amžiaus 7-jame dešimtmetyje, dažnai buvo ne vien nepertraukiamos tradicijos tęsėjas, bet ir grįžimas į senesnius laikus. Tad galima tarti, kad folkloro judėjimas vyko Reformacijos principu: remiantis pirminiais šaltiniais, gaivinant ankstesnį paveldą. Toks senoviškumo ir modernumo derinys būdingas ir šių dienų folkloro judėjimui, šiuo atveju modernumas – naujos, folkloro gyvavimui tinkamos aplinkos ir naujo, miestietiško kultūrinio konteksto sukūrimas.

Anna Troitskaya

The role of the Reformation in the development of the portrait miniature

The appearance of portrait miniature is traditionally dated back to the 16th century, though the background for this specific type of portrait can be found both in the history of medal-making and in the medieval illuminated manuscripts. But it was the 16th century which saw the flowering of miniature as a portrait genre, caused mainly by the strengthening of secularism in art. The Reformation processes occurring in Europe at the time also influenced the genesis of forms, techniques, and styles of portrait miniatures. This paper focuses on the factors (related to the Reformation) which affected the formation of the miniature, the English miniature in particular. New images and new perspectives of a model were embodied in the works of such artists as Hans Holbein and Nicholas Hilliard. The rise of the portrait miniature as a new type of portrait, its features, and uniqueness of its properties are explained through the study and analysis of certain political, social, and cultural aspects of the Reformation movement, their contradictions, and combinations in the art of the Early Modern England.